

KOLDO MITXELENAREN ZINEMA-KRITIKETAKO HITZ ELKARTUAK

Leioa, 1994. 10. 05
Elixabete Perez Gaztelu

A) HITZ ELKARTUEN SAILKAPENA: AZTERGAIA

Euskaltzaindiak sorreraren hirurogeita hamabostgarren urtea lan-akuilu eta ospakizun hartu duela-eta, ondoko txostenok ere jardunaldiontzako bihiño lagungarria izan nahi lukete. Horretarako, euskalaritzan oro har eta Euskaltzaindian zehazki hainbat eta hainbat arrazoigatik bazter eta atzenezina den Koldo Mitxelena errenteriarren hitz-altxorreko bi erakusgarriño dira ekarriak (Mitxelenaren zinema-kritiketako hitz elkartuen lehenik eta hitz eratorriena bigarren) (1), Euskaltzaindiak berak adieraziriko aholkuari eutsi nahiz; hau da, urteotako batzordeen lana eta orain plazara doana uztartzearen kariaz.

Begien bistakoa eta jakinaren gainekoa da gaiak hemen eskainia baino halako hamaika merezi duela eta litekeena da, gainera, axaleko lardaskatzeak eta galde-zalantzak besterik aidean ez uztea. Halaz ere —astiaren urria eta gaiaren sakona izaki tarteko— luzamendutan ibili gabe zenbait puntutara murriztuko dut eginkizuna, esan bezala, biltzar honen xedea eta Mitxelenaren hitz-altxorreko atal hau uztarkide bilakatzen dituen zuzenenetara.

Bi txostenok molde bera hartuko dute: lehenik Koldo Mitxelenaren zinema-kritiketako hitz elkartu eta eratorrien bilduma sailkatua eskainiko da eta ondoren iruzkinak.

I. HITZ ELKARTU KOPULATIBOAK

I.1. Dvandvak

- I.1.1. Izena + Izena → Izena: neska-mutil (130, 164) (2), gizon-emakume (131, 142, 158, 159, 171, 186), atso-agure (132), beso-zanko (133), gaunegu (136), arrazoi-eskarmentu (141), zentzu-adimen (143), senar-emazte (144), jainko-jainkosa (146), nagusi-langile (149), aurpegi-gogo (152), jantzi-soineko (154), begi-belarri (154), egile-zuzentzaile (159),

---

(1) Hitz eratorriak biltzen eta sailkatzen Marilis Telletxea laguntzaile izan dut.

(2) Orrialdeen zenbakia *MEIG* argitaraldiari dagokio.

neke-oinaze (159), zahar-gazte (159) (izond → iz), poz-nahigabe (164), neke-nahigabe (172), gorputz-arima (174), maitasun-gorroto (179), Azkoiti-Azpeitia (192), zeru-lur (193), izen-deitura (195), begi-adimen (198)

I.1.2. Adberbioa + Adberbioa → Izena: gorabehera (144, 191), gainbehera (123) (3)?

I.1.3. Aditza + Aditza → Izena: joan-etorri (194)

I.1.4. Izenondoa + Izenondoa → Izenondoa: zabal-lehor (130), txuri-beltz (134), ezti-mingots (136), xuri-gorri (160), txuri-gorri (164, 175), luze-zabalean (izond → adlag) (160), gor-mutu (160), handi-garesti (165), dotore-argi (173), nabar-alai (175), harro ausart (181), gazi-gozo (183), garbi-aldakor (183), ezur-aragizko (191)

I.1.5. Aditza + Aditza → Aditza: handi-zabaldu (141), hautsi-konpondu eta josi-urratu (187)

I.1.6. Zenbatzailea + Zenbatzailea: bospasei (130, 195), bizpahiru (154), laubost (194)

I.2. **Tautologiak:** poz-atsegin (178), izu-ikara (164)

I.3. **Aposizioak:** Rubicon ibaia (152), Prai Bartolome (191), Joxe komeriante (199)

I.4. **Atribuziozkoak:** izen arrano (133), andre atezai (149), zine-etxe (171)?, zaldun ezpatari (177), haur mukizu (179), oinarri (191, 197) (4)?

I.5. **Koordinaziozkoak:** leon-kastilo (132) (5), irri-parre (136), Garat-Luis Mariano (166)?, Claudette Colbert-Mme. de Maintenon, Sacha Guitry-Luis XIVgarrena (178)?

---

(3) Dvandva peto-petotzat jotzeko debekuak dituena, ene ustez.

Bidenabar esan dezadan behin eta birritan ikusi ahal izango den galde-ikurra aztertzei learen ezjakinari zor zaiola, dela osagaiaren morfologi izaera, dela hitz elkartuaren ulermoa tarteko izaki.

(4) Ikus daitekeen bezala, dudazkotzat joak ez beste guztiak "B den A" egiturakoak dira.

(5) "Leon-kastiloan bezala da". (132).

II. IZENEN INGURUAN

II.1. Menpekotasunezko izen elkartuak

II.1.1. *Eguzki-lore* (6):

‘Iturburua’ (Behi-esne): gizarte auzi (123), oinordeko (126)?, politika-lokatz (127), kandel-argi (131), pelota-txapeldun (133)?, parre-algara (136), haur-amets (146, 170)?, arkaitz-zurrunbilo (146), maitasun begi (145) (7), jainko maitasun (147)?, jainko-begiramen (147)?, “Zorte etsaiak” (154), artile (175), oinatz (179), poesi igortzi (181), neke-sari (186), txistu-soinu (188), kitarra soinu (191), tronpetta-soinu (194), bonba-eztanda (194)

‘Jabegoa’: joko-lege (129), egun-argi (143), suge-mizto (145), giza-izaera (143), haur amets (146, 170)?, errege jauregi (164), haur-irudimen (170), haur-jolas (175), eliz-torre (164)?, gizarte eta eliz-pilare (182)?, bihotz gogorkeria (183)?, bihotz-mugida (183)?, jeneral- seme (195), gogo-urduritasun (198)?

‘Osotasuna/zatia’: igande-eguerdi (133), hezur-muin (136), udazken buru (136), zine-atari (141), mahats-ale (146), gizarte-klase (149), asto-belarri (157), gorosti-makila (174), eliz-torre (164)?, gizarte eta eliz-pilare (182)?, haur-arpegi (183) galtz-ipurdi (134)? (8)

‘Zer-noiz’: pake-egun (188)

‘Zer-non’: hil-ohere (194)

‘Edukia’: erruki-etxe (132)?, listor-kabi (158), garibiltoki (164), etxajaun [“mamu edo iratxo”] (174)?, irudi-liburu (178)?, taberna zulo (173), taberna-zulo (181), zezen-plaza (181)?

‘Ondorioa’ (Esne-behi): “amets-fabrika” (123, 172), txoro-fabrika (172), poz eta negar-iturri (152), atsegin iturri (181)

‘Zeri-zer’: jainko maitasun (147)?, jainko-begiramen (147)?

‘Baliabidea, Gaia’: “espatadantxan” (132), giza-neurriko (142), giza-irudiko (146), euskal deitura (150), giza-sinbolu (153), erdal idazki (158), argi-oihal (160), amets-ate (170), teknika-joko (170), urriki-laino (170), amets-herri (171), marrazki-film (174), amets-bizitza (177), irudi-liburu (178)?, amets-laino (181), horma-burrunntzi (182), irudimen-jolas (192), euskal literatura (193), gar-hodei (194), euskal idazle (197)

(6) Mota oparo honen barruan zalantzaz jositako zatisailkapen modukoa egin dut, osagaien arteko harreman semantikoa iparrorratz hartuz.

(7) “Maitasunak ez baititu nahi eta ez begiak lausotzen, aitzitik argitu eta zorrotzu egiten ditu sarri. Eta maitasun begi erne hori ez da batzuetan, gehienetan ez bada, kaxkarena izaten”. (145).

(8) “... ez ezkontza hautsi eta ez, daraman jantzia daramala, Iñaki galtz-ipurditik hartu eta arkaitz batetik behera bota”. (134).

‘-(r)i buruzkoa’: arte-gai (139, 197)?, mediku-gai (149)?, teatro-gai (192)?, zinema-aste (182)

‘Helburua’: begi-festa (merke) (123), haur-eskola (132), “Muxu-zapi” (141), giltza-zulo (144), haur-ipui (146), liktore-aizkora (146), gerra-ontzi (177), zezen-plaza (181)?, prediku-leku (193), hil-ohel (194) atsedean eta jolas behar (124)?

‘Non-zer’: eskola-liburu (142), itsas-ontzi (158), herri-plaza (173), basetxe (175, 176)?, itsas-hegazti (186), herri-landare (190), oinarri (191, 197), eliz-torre (154), gizarte eta eliz-pilare (182), bihotz gogorkeria (183), gogo-urduritasun (198)

‘Multzo- eta zati-elkarteak’: “osto-pilo” (130), artalde (140), film-andana (143), irudi-andana (178), amorante-sail (178), korapilo (133), film pila (189), zakar-pila (196); aldakuntza-apur (150), musika-zati (154), pikardi-ttamtto (159)

basa-bazter (130), itsas-ertz (132, 173, 197), ezpain-ertz (133), osin ertz (183), arkaitz-mutur (132), ur-axal (158), kale-kantoi (173), itsas-axal (186)

eguerdi(alde) (132)

‘Konparazio- eta irizpen-elkarteak’: Erromar itxura (129), giza-itxura (129), bizitz-itxura (149), amets-itxura (143), kristau itxura (160), otxan-itxura (191), negar-usai (131), arrotz-usai (143), egi-usai (152), kartoi-usai (154), arrisku eta heriotz-usai (169), arto bero usai (145)?, Luzifer-aitreko (147), Prometheu-aire (147), egi-antxa (149), lehor-antxa (191)

egi-antzeko (141), oker-antxean (159), makur antzeko (gizon zuzen) (9) (167); animalia-itxuratan (175), kartoi-itxurazko (124), pixti itxurako (146), aingeru itxurako (183), pailazo itxurako (183), ontto-itxurako (194), eliz-torre gisako (164) (10)

euskaldun izen(eko) (131), Erromar izen (142), palmondo (152), arte-lan (160, 187), antze-lan (170), dirukontu (166), itsu-mutil (140)?, gizaseme (179, 180, 198)?, giza-seme (187)?, arte-gai (139, 197)?, mediku-gai (149)?, teatro-gai (192)?

Eskola-molde: jakintza-mota (142), borroka-mota (166), film-mota (190)

Andregai: eguraldi (132), hotzaldi (151), hitzaldi (181) (hitzalditxo (147), loldi (197); Pizkunde-aro (154)?, haurtzaro (129, 142, 158, 160, 171, 181, 196)?; eskubide (136, 158), negarbide (136), arnaspide (145), bizibide (179), arrazoibide (180, 187), amets bide (181), tren-bide (181, 182), poz eta harrotasun-bide (183), algara-bide (185), ubide (190) [“acueducto”], heriotz-bide (193), lanbide (195); andregai (132)

zirku-gizon (173), legegizon (189), elizgizon (197); giza-arraza (194)?; adiskide (125, 126, 127, 158, 178); gizakume (142), antxume (157), emakume (182); bizilagun (128); itsu-mutil (140)?, gizaseme (179, 180, 198)?, giza-seme (187)?, erruki-etxe (132)?, zine-etxe (171)? (11), basetxe (175, 176)?, etxola (173)

(9) Ez dakit Bogartek zer iritziko liokeen errenteriarrentzat ere hagitz aldrebes ez den definizio moduko hitzjoko honi.

(10) *LEF-4* laneko sailkamoduari nagokio, Azkaratek (1990:406) adierazi bezala, nik ere sail honetako batzuk, beharbada, postposizioen artean sartuko nituzkeen arren.

(11) Atribuziozkotzat jo al daiteke adibidetegiko beste bi “etxe” (*erruki etxe*, *basetxe*) ez bezala?

Mugakizuna leku-denborazkoa: lurralde (131, 146, 171, 181), gainalde (145, 178), huts eta oker-alde (152), azken-alde (173), herrialde (170), goizalde (196), Iparralde (198); gizarte (123, 138, 149, 163, 182), txolarde (128, 178), lagunarte (135), lagun-arte (181), etxarte (144) (12), hutsarte (146), hutsartetxo (174), jendarde (165, 173, 179), betaurreko (135), etxe aurre (149) (13); bihotz-barren (152, 173), giza-izaera barren (143), etxe barren (154); 24 ordu barru (163) (14), etxebarru (164); aterpe (123), barrunbe (125), giltzape (138, 159, 179); etxe-gain (132), bekain (160), soingaineko (164)

mugatzailea leku-denborazkoa: goi-mailako (123, 124), azpi-lan (150)

Ipar-Amerika (129), Ipar-Ameriketarik (142) (eta Ameriketatik (186)), Ipar Ameriketako (149, 157), Ipar Ameriketari (163) (eta Ameriketako, orrialde be-
rean), Ipar Amerika urrutietan (167), Ipar-Amerikako (152), Ipar-Amerikan (152) (15)

Ihartuak (16): gizarte (123, 138, 149, 163, 182), adiskide (125, 126, 127, 158, 178), goganbehar (126), txolarde (128, 178), korapilo (133), artalde (140), txori-malo (142) (metafora?), ugazama (150), buruzagi (125, 131, 175, 190, 192), sukalde (152), erdipurdiko (155)?, izengoiti (158), bekain (160), artile (175), azterren (180), txorbiatu (181)?, emakume (182), uholde (186), bekaitz (191)

Metaforak: lur-ikara (126), hotzikara (136, 174), arto bero usai (145), zakur-amets (146), txakur-amets (170), gau-txori (182), horma-burruntzi (182), txoriburua (196)

Izen-elkarketazko postposizioak: erdi-aldera (151, 174), azken-aldeko (169), azkenalderako (199), Australia aldean (194); azken-aldi honetan (150, 187), azkenaldi honetan (177); handizki arteko (150), zakar-arte (182), begi-aurrean (172), ate-atzean (141); ezpain gainean (124), lur-gainean (194); Doniane-inguruan (146), etxe-inguruan (172); kai-ondoan (132), gerra ondoko (182), hil ondoko (iraute) (197)

II.1.2. **Asmo-elkarteak** (*nahi, gose, zale, min, behar, beldur, ezin* mugakizundunak): agindu nahi (125), agin-nahian (126), handi-nahi (127), alda-nahi (137), jakin-nahi (150), suma-nahian (174); diru-gose (126), odol-gose (169), fede-gose (198); euskaltzale (*iz*) (127), arrantzale (*iz*) (132) (17), axal-eder zale (145), Garatzale (166), Cervantes-zale (181), Chaplin-zale (185), baleazale (*iz*) (186), gerrazale (187, 195), pakezale (195); negu-min (136), herrimin (171), maite-min (186); goganbehar (126), jaso eta (...) jatxi behar (130), eginbehar (131), mugibehar (135), behera-behar (137)?, hil-behar (137), erantzunbehar (139, 177) (erantzunbeharre-

(12) 'Patio'.

(13) 'Fachada'.

(14) "... egitekoak 24 ordu barrukoak baitira". (163).

(15) Hemen sartu arren, ez dakit justu hau duten berezko tokia.

Amerika hitzaren erabilerak (singular-pluralek) makurtu naute adibide guztiak aldatzera.

(16) Sail honetan sartuetan badira osagaiak garden xamar bereizteko modukoak dituztenak eta niri hala iruditu ez zaizkidanak.

(17) Hau eta beheragoko *baleazale*, hemen baino hobeto egongo lirateke eratorbidetan, *LEF-3k* dioen modura. Han ere jasoko ditut.

ko (170)), erdi-behar (157), jaso beharrez (159), etsibehar (183); jainko-beldur (147), arrisku-beldur (175); etsai-asmu (126); ezin-eraman (125), ezin-ikusi (126, 171, 185), ezinegon (177)

gaizkile usteko (138), adiskide usteko (183) (18)

II.1.3. **Aditzoina + izena:** harralditxo (123), ekitaldi (128), astinaldi (131), begiralditxo (139), agerraldi (154), ibilaldi (183), ateraldi (196); pentsabide (124), argibide (130)? (19), ikuspide (135), hazibide (138), aurrerapide (142, 160)?, galbide (147) (galbideratu (154)), okerbide (150)?, irakaspide (150), lasapide (151), itzulbide (151), ihespide (165), kontabide (170)?, sendabide (174), irtenbide (174), amilbide (179), ikasbide (181, 195), hobe bidean (195), mintzabide (199); erreka (126), ezkongai (129, 151), irakurgai (129, 146), salgai (130) (20); eserleku (124), dantzaleku (152)?, gordeleku (165), borrokaleku (165, 189)?, antzetzoki (136, 143), jolas-toki (152), (gari)biltoki (164); eginahalean (124, 145, 152), eginahal (159), nahaspil (125), itzulginguru (126), jaioterri (146), helburu (174), hil zorian (196), leher-ez-tanda (gaizto egin) (145)

bizialargun (163) ('bizirik dagoenak alargun utzi' ulertuaz)

II.1.4. **Hitz elkartu sintetikoak:**

Egile-elkarte sintetikoak

Errokariak: harakin (151), ikazkin (195), ongile (125), amesgile (126), gaizkile (138, 180), langile (139, 149), zinemagile (147); atezai (149, 179); bihoztun (iz) (127), atorra dotoredun (133), (pelota-)txapeldun (133), hiltun (136), (film eta nobela) tesisdun (138), (Historia) H-dun (142), (mediku) izandun (150), euskaldun (131, 150), (etsai itsu eta) begidun (153), dirudun (157, (gazte) dirudun 163), jakitun (170), zaldun (177), errudun (180, 192), fededun (198, 199)

Soilak: buru-neke (123)?, begi-neke (147)?, etxekalte (166), galtza-jario (182)

Osatuak: gona-neurtzaile (140), gizon-jale (146), zinema-ikusle (147), turuta-jotzaile (158), gaizki-esale (165), mutur-jokalari (166, 190), tren-gidari (171), kate haustaile (173), begi-gozagarri (187), hagin-ateratzaile (190), kale-argitzaile eta garbitzaile (192)

asko jakin (135)

gizon hiltzaile? (189) (21)

Ekintza-elkarte sintetikoak

(18) *LEF-3n* (110-111) aipatzen ez den egiturakoak, han "izenondoa + uste(ko)" edo "aditza + uste(ko)" besterik ez baita papererutzen. Hauek, ordea, izenak dira.

(19) Multzo honetako galde-ikurradunak duda beraren adierazgarriak dira: ezpaigabea al da oinarria aditzoina dela?

(20) Ez da izena:

"Beste zerbait ere behar da apika, baina 'zer' hori ez da dendetan salgai daudenetakoa". (130).

(21) "... eta gure Akiles eta Ulises aukeratzekotan gizon hiltzaile burutsua eta legegizon maltzurra hautatu beharko genituzke". (189).)

Errokariak: gaizkintza (128), zubi-gintza (187) (22)

Soilak: egunsenti (136), haize-erauntsi (145), bihotz-ukitu (136), bihotz-mugida (183)?, azpi-jan (127, 151), azpi-jan(ean) (142)

Osatuak: odol ixurtze (129), odol-isurtze (174), malko-ixurtze (136), hegazti-jate (137), oroimen galtze (“edo amnesia”) (146), buru hauste (149) (23), buru-hauste (149, 158, 180), famili galtze (159), gizon-hiltze (174), kontu-garbitze (190), lan-banaketa (138), ume-jostaketa (169), moda-erakusketa (178)

Jardun-elkarte sintetikoak

Soilak: atun-bila (132), eskola bila (138), izu-bila (174), amets-bila (177), bide-bila (196), Jainko-bila (196), begiramen-zur (136)? (24); argi eske (196) “denborapaxako” (139); etxa-ihes (adb) (182)?

Osatuak: mutur-joka (133), mutur-joka (157) (baina mutur-joka (iz.) (166) (25), bertso kantari (193)

Kartoi-itxurazko gelditasun (124), pixti itxurako arkaitz-zurrunbilo (146), deus gutxiko arazo (152), ardura gutxiagoko (152), bi ahoko ezpata (183), aingeru itxurako pailazo edo pailazo itxurako aingeru (183), eite beretsuko gai (187), hamar bizitzako etxe (191), bihotz garbiko (199) (26)

II.1.5. **Zenbait mugatzaile berezikoak** (*zehir, sasi, urruti*): zehir-joko (151), sasi-ekzkontza (157), urrutizkin (194)

II.2. Sintaxi-egituretatikakoak

II.2.1. **Justaposizioak (Izena + Izenondoa)**: zorioneko (129, 149, 199), zorionezko (196), zorionez (197), herriko plaza nagusi (133)?, udazken (136), udaberri (136), ilunabar (136), hitz-aspertu (136), herri xehe (“–populu–”) (139)?, lagun zahar (163)?, meza nagusi (165), kale gorri (179), merezi onez (182)?, zoritzarrez (186, 190), eleberri (187), kañoizar (190), joko garbi (191) (27), zorigaitz (195), Ama Birjina (191), Aita Santu (195), Malakias dohatsu (195), Familia Santu (199)

II.2.2. **Neurri-sintagmak**: botila ardo (132), eskua betean (145)

(22) Marratxo hitz-jokoari zor zaioke, apika:

“Elkarren lehian ari dira ingelesak, zubi-gintzan batzuek eta zubia desegin beharrean besteak.” (187).

(23) Zinema-kritika eta orrialde beretan bi moldeetara idatzia.

(24) Gaiaz arduratzen diren lanetan berariak aipaturik ikusi ez dudana arren, nonbait egotekotan, apika, hemen luke kokalekua.

(25) “Ukabilkak, mutur-jokak, baditu aldekoak eta etsaiak”. (166).

(26) Adibideok ekartzeko arrazoia “izen-sintagma + *dun*” egiturari kontrajartzeko bide egokia ematean datza. Halaz ere, eratorbidean bere tokia izango dute.

(27) “... ingelesek alemanekin darabilten *fair play* edo joko garbiaren ezaugarria da”. (191).

II.2.3. **Sintagma-egiturak, esaldi-hitzak...**: azken hitz (137), azken juzio (193, 195), azken-aldeko (169), azkenalderako (199), azken-aldi honetan (150, 187), azkenaldi honetan (177), azken gerrate (191), azken ordu (194, 197), azken juzio (195), lan gehiegia (176) (28); Altzo-ko Handia (142), Mendiko Hitzaldi (199); eze-
rez (iz) (152, 197), ezerezeko (127), zeregin (132), zer egin (140), zer ikusi (139),
zer esan (150, 151), halabeharrez (135), halabehar (153, 180), bere eskuko (-iz)
(127), bere eskuko (159), berebiziko (173, 194), eztabaida (171), ezinbesteko (174),
erdibitu (130)? (29), zinegotzi (179, 180)? (30)

II.3. Izengoitiak

Peru Abarka (174); Malakias dohatsu (195); Altzo-ko Handia (142), Mendiko Hitzaldi (199) (31)

III. IZENONDOEN INGURUAN

III.1. Bahuvrhiak

Kopet harro (124), kopet-ilun (127), beltzuri? (127), bihotz-zabal (130), begi-
-bakar (147), buru-uridin (169), buru eta bihotz-gogor (173), mutur-beltz (175), le-
paluze (181), hanka-motz (186)

esku hutsik (141), bilotxik (159), biluxi (189)

bihotz gogorkeria (183)?, gogo-urduritasun (198)? (32)

zinegotzi (179, 180)? (33)

buru-iritzi (165)? (34)

(28) "Eta goseak, lan gehiegia, mendetasun ezin-eramanak borrokara daramatza ber-
riz ere abere azpiratuak". (176).

(29) Hemen kokatzekoa al da aditz eratorri honen oinarria? *?erdibi*. Eratorbidearen
barrutian hartzea bada ere, esango nuke ez dela, bestalde, hau zenbatzaileduen sintagma oi-
narrri hartzen duen eratormolde bakarra: *elebitasun*...

(30) LEF batzordeak posesiboen artean sartzen badu ere:
"Īzena + partizipioa' erakoak (*zinegotzi, etxe-kalte*) askoz urriagoak dira". (LEF-3:157).
Ene ustez, hemen ere sar daiteke, apika. Mitxelenaren hitzak hartzen ditut adigarri:
"... zinegotziak dira, hau da, auzia maitasun-gorrotorik gabe erabakitzeko zina egotzi
duten gizasemeak". (179).

(31) Azkenok bi sailetan kokatu ditut biotan egoteko arrazoiak ikusten nituelako.

(32) LEF batzordeak dudazkotzat jotzen dituen kasuen artekoak. (LEF-3:153-157).

(33) Ik. II.2.3. puntuan hitz honezaz diodana.

(34) Ez dakit, egia esan, nola aztertu behar den hitz hau.

III.2. Lotsagabe, lo falta

Ustekabean (125), atsekabe (iz) (128), dohakabe (iz) (142, 183), lotsagabe (151), berdingabe (159), axolakabe (163), erruki gabe (164), itsaso goldatu-gabe (146), nahigabe (iz) (171, 182) (nahigabetu (129, 142, 170), nahigabetsu (139)), neurrigabe (175), etengabe (adond), (176) bidegabekeria (176), hondargabe (177), errugabe (180), fedegabe (199), botoi-falta (iz) (194), kafe eta gasolina-eskasia (194)

III.3. **Izaera-elkarteak** (*erraz, gaitz, gogor, bera, ezin* mugakizundunak): Konten-tagaitz (124, 129, 137), izukaitz (130), moldakaitz (142), itxuragaitz (157), ameskaitz (iz) (170, 175), muga-gaitzeko (177), etengaitz (196), sinesgogor (167), bihosp-eraago (190) (35), huts ezin (149) (36), ezinegon (izond) (163) (37), ezin-eraman (izond) (176) (38) (39) ezin-baztertuzko (178), ezin-burutuzko (199) (40)

III.4. Egin berri

Ezkon-berri (iz) (165); itzuli berri (164), hasiberrian (183)

III.5. Erdi-ase

Erdi hondatu (130), erdi parregarri erdi negargarri (143), erdi inozo (173), erdi-ezagun (178), erdi-biluxi (189)

---

(35) Testu-hitz osoa aldatu dut islatzen duen itxura bereziak horretaturik.

Bestetik esan behar dut, *LEF-3* laneko irizpideari jarraiki, beste *bera* duen *minbera* eratorbidean ikusiko dugula.

(36) "Ez dira, esan nahi dut, zineman egunoro ikusten ditugun neskatxa panpox, gazte belgurgabe eta blankolari huts ezinenak". (149).

Bitxia da, oso, enetzat izenondo honen erabilmodua. Izan ere, badirudi *huts-ezin* hitz elkartuak, 'huts ez daitekeena' edo eskatzen duela. Hemen, aitzitik, ez da horrela, gizaki bat baita "hutsik egiten ez duena".

Argumentu-kontuen aztertzailentzako adibide aproposa, nik uste.

Ezkerretara daraman *blankolari* bitxiak, hitz eratorriezko txostenean arduratuko gara.

(37) "... arlote ezinegon eta axolakabe". (163).

(38) "mendetasun ezin-eramanak borrokara daramatza berriz ere azpiratuak". (176).

(39) Errepara zatisail honetako kasu bat ez beste guztiak aditz-partizipioa eskuinean daramatenak direla.

(40) Berez ez dira lexiko-baliabideen ondore, sintaxizkoenak baizik. Halaz ere, egoki izan daiteke hauen lekukotasuna hona aldatzea, besteak beste, "*ezin* + partizipioa" (edo "partizipioa + *ezin*") prozeduraren ondoan, zenbait erdal aurrizki ordaintzeko bide aproposa izan daitekeelako.

IV. ADITZAK

IV.1. Benetako aditz elkartuak

Onetsi (137), gutxietsi (138, 176), ederretsi (145, 158, 175), erdietsi (159), gaitzetsi (199), itxuratxartu (130), zahar-berritu (150), antzaldatu (169); goraipatu (145)

Eta *eraberritze* (169) izenkiaren azpiko aditza ere hemen sar daiteke.

IV.2. Aditz-esapideak

Pot egin (129), aldegin (131, 180), hutsegin (135), leher-eztanda gaizto egin (145), ihes egin (151, 182, 193), parre egin (151), zirkin egin? (134) (41), jaramon egin (154), leherrenak egin (159), kalte egin (179), algara egin (185), topo egin (197), gogait eragin (155), gogait-eragin (185), amor eman (134), antzeman (145, 173)

Eta *hutsegite* (179) izenkiaren azpiko aditza (42).

V. BIKOIZTAPENAK; HOTS-JOKOAK

Gogo-gogoko (127), xoko-xokoan (129), egi-egia (130), erdi-erdian (133), egunean eguneango (135), itsu-itsuan (138), adi-adi (144), harro harro (151), gaxte-gaxtetango (154), astiro-astiro (154, 166), antzina-antzinako (158), azken-azkenean (159), axal-axalean (165), barren-barrenean (169), bene-benetan (175), aldiz-aldiz (178), axal-axaleko (178), tarteka-tarteka (188)

hitzez hitz (133), erdiz erdi (135), teilatuz-teilatu (185)

marmar (129, 165), jira-bira (166), jirabira (169), arao-birao (181)

VI. BI OSAGAI BAINO GEHIAGOKO HITZ ELKARTUAK

Gizarte (43) auzi (123), atsedean eta jolas behar (124), jaso eta (...) jatxi behar (130), eguerdi(alde) (132), giza-izaera barren (143), arto bero usai (145), leher-ez-

---

(41) "Itsasoa, nagi xamar bada ere, gora eta behera ibili arren, ez du ontziak zirkinik egiten, hondoari iltzaturik balego bezala". (134).

(42) *LEF-4* lanak (68. or.) hitz hau elkartu sintetikoaren adibideen artean dakar, *lekualdatzerekin* batean. Kasu batean zein bestean, ez dut debekurik ikusten aditz-esapidearen (lehena) eta aditz elkartuaren (bigarrena) nominalizaziotzat jotzeko, *LEF-3k* (13. or.) *aldegite*, *min hartze...* jotzen dituen bezala.

Erantzun taxuzkorik ez izaki-eta, galdera hutsean utziko dut: esan al daiteke hitz elkartu sintetikoaren berezitasuntzat jotzen den oinarrian aditz gorpuzturik ez izatea ez litzatekeela debeku aditz-esapideentzat? Alegia, oinarrian benetako aditz elkartua ez izatea besterik ez dela behar sintetikotzat jotzeko? Baina orduan *lekualdatze*?

(43) *Gizarte* ihartua elkartutzat hartuz.

tanda gaitzo egin (145), axal-eder zale (145), huts eta oker-alde (152), poz eta negar-iturri (152), eliz-torre gisako garibiltoki (164), arrisku eta heriotz-usai (169), buru eta bihotz-gogor (173), gizarte eta eliz-pilare (182), poz eta harrotasun-bide (183), kale-argitzaile eta garbitzaile (192), kafe eta gasolina-eskasia (194)

[Erdal hitz elkartuak: “vasco-románico” (133), base-balle (180), guardia civil (191), Auto Sacramental (191)]

B) AZTERGAIK AGERIAN UTZIA

Hona, hortaz, hitz elkartuen bildumak agerian utzia hiru puntu zehatzetara murriztuz: hots-aldatzeak, sailez saileko gertakari azpimarkatzeak eta amaia.

1. Hots-aldatzeak

Hitz elkartu kopulatiboetan ez da lehen osagaiaren hots-aldatzerik gertatzen, bi kasutan izan ezik: *Azkoiti-Azpeitia* (*Azkoitiaren -a* mugatzailea izatearen ondorioz) eta zenbatzaile dvandvetan kokaturiko *bospasei*, *bizpahiru*.

Beste egituretako hitz elkartuetan sarrienik gertaturiko hots-aldaketak honakoak dira (44):

A) **-a#** > $\emptyset$: *arnaspide*, *bizitz-itxura* (45), *heriotz-bide* (46), *heriotz-usai*, *eliz-gizon*, *eliz-torre*, *eliz-pilare*, *kandel-argi*, *kate haustaile*, *kopet harro*, *kopet-ilun*.

-ia# > **-i#**: *egi-usai*, *egi-antxa*, *egi-antzeko*, *egi-egia*, *animali-itxuratan*, *poesi igortzi*, *famili galtze* (*baina Familia Santu*).

giza: *giza-itxura*, *giza-arraza*, *gizakume*, *gizaseme*, *gizarte*, *giza-izaera*, *giza-neurriko*, *giza-irudiko*, *giza-sinbolu* (*baina gizon-jale*, *gizon-hiltze*, *gizon hiltzaile*).

erdal, euskal: *euskal deitura*, *erdal idazki*, *euskal literatura*, *euskal idazle*, *euskaldun*, *euskaltzale*.

itsas: *itsas-ertz*, *itsas-axal*, *itsas-ontzi*, *itsas-hegazti korapilo*, *basa-bazter*, *base-txe*, *lepaluze*, *palmondo*, *emakume*, *artalde*, *artile*, *eguerdi*, *eguraldi*, *ubide*, *uholde* (*baina ur-axal*), *txolarte?*, *etxola*, *etxa-ihes*, *etxarte*, *etxajaun* (*baina etxe aurre*, *etxe barren*, *etxebarru*, *etxe-gain*, *etxe-kalte*, *etxe-inguruan*), *aterpe*, *bekain*, *bekaitz*, *betaurreko* (*baina begi-aurrean*), *azterren?*, *txorabiatu?*, *goganbehar* (*baina gogo-urduritasun*).

(44) Laburbeharrez, aldakuntzen kontu-emate hutsean utziko dut, amaiko *-a* berezkoaren gainekoa izan ezik.

Gertakarion luze-laburra eta zabal-meharra: Michelena (*FHV*), Azkarate (1990a).

(45) *Bizitza*, ala *bizitzetik* ere abia gaitzeko?

(46) Jakina, *heriotzetik* ere abia daiteke. Hitz eratorriezko txostenean ikusiko den bezala, Mitxelenak bietara darabil.

Bikotea jasotzen du Euskaltzaindiak zerrendan. Ik. Euskara Zerbitzua (1991₁).

B) *ekitaldi, jaioterri*

arnaspide, aurrerapide, ikuspide, irakaspide, ihespide, lasapide; erreka; ikazkin, gaizkile, gaizkintza; ustekabe, atsekabe, dohakabe, axolakabe; izukaitz, mol-dakaitz, ameskaitz, bihozpera; jakitun.

Kontrakorik adierazten ez den kasu guztietan forma aldatu horiexek besterik ez ditut aztergaiari kausitu; hau da, zehaztu ezean ez dut molde lehiakiderik aurkitu.

Hortaz, Mitxelenaren jokamoldea azterturiko laginean honela laburbil daiteke:

A) **-ia#** bukaerak azken **-a** hori galtzen du, hitz elkartuaren ezkerreko osagaia den adibide guztietan. Salbuespen bakarrak *Familia Santu* eta *Australia aldean* dira.

Halaz ere, kontuan hartu beharra da galtze hau hondarrik hondarrenean lau hitzi besterik ez dagokiela: *egia, animalia, poesia* eta *familia*.

-a#ren galtzea, berriz, proportzioan askozaz ere gutxiagotan egiten du: *bizitza, heriotza, eliza, kandela, katea* eta *kopeta*. Gainerantzeko guztietan (hogeita hamar inguru), eutsi egiten dio berezko bokalari (47), Euskaltzaindiaren zerrendan (48) hartu edo utzizkotzat jotzen den *giltz(a)* barne dela.

gizon > giza, euskara, erdara > euskal, erdal eta **itsaso > itsas** aldakuntzei dagokienez, joera nagusia aldakuntza hauek egitearen aldekoa dela ikus daiteke. Aldakuntzak sistematikoak dira azkenekoetan (beti *euskal, erdal* eta *itsas*, alegia). Aitzitik, *gizon* ezkerreko osagaia ere erabili du, *giza* baino gutxiagotan, halaz ere. Bidenabar esango nuke dudan utzitako *gizon hiltzaile* hori argitzeko, hagitiz litza-tekeela eskertzekoa aldakuntza (edo marra), sintetikoaren aurrean ote gauden arituko bailuke.

Multzo honetako gainerako gehientsuenak ihartutzat jo ditzakegu seguru asko, eta Mitxelenak datozkion bezalaxe hartu eta erabili dituela. Honen seinale litzateke, apika, eskuak askeago dituenan-edo, lehen osagai osoari eusten diola.

B) multzoan sartuei dagokienez, berriz, uste dut azpimarkatzekoa dela ez dagoela ixuri erabatekorik sumatzerik bigarren osagaiaren kontsonantearen boz-galtzean.

Hau da, ez dut uste hots-inguramenduari zor zaionik, xixtukariaren eskuinean jokatzeko duen bezala (arrunta izan daitekeena) egiten baitu aldizka bokalaren eskuinean ere; ez beti, halaz guztiz (hortxe daude aztergaiko *lotsagabe, neurrigabe, kontentagaitz* edo *itxuragaitz* bezalakoak).

(47) *musika-zati, jakintza-mota, borroka-mota, algara-bide, gerra ondoko, gerra-ontzi, gerrazale, politikalkatza, pelota-txapeldun, kitarra soinu, tronpeta-soinu, bonba-etzanda, taberna zulo, teknika-joko, horma-burruntzi, zinema-aste, zinema-ikusle, giltza-zulo, eskola-liburu, eskola-bila, baleazale, galtza-jario, turuta-jotzaile, gona-neurtzaile, moda-erakusketa, meza nagusi, botila ardo, lotsagabe, axolakabe, gasolina-eskasia.*

Hauek dira aztergaiari aurkitu ahal izan ditudanak.

(48) Euskaltzaindiaren zerrenda in Euskara Zerbitzua (1991.).

Zeinahi gisaz, euskal testuetan izan duten (edota izan ez duten) erabilera ardurazkoa izan daiteke Mitxelenaren aukera argitu ahal izateko.

OEH eta *HLEH* lanak eskuztatuz ikus daiteke bi izan ezik (hiztegiok ez aldaera moduan, ezta gaitzesteko ere jasotzen ez dituzten *errekai*, *gaizkintza*) beste guztiek Mitxelena baino lehenagoko moldezko lekukotasuna badutela, hiztegiok formoi eta lehiakideei ematen dieten lehenasuna gora-behera (49).

Hortaz, dauzkagun baliabideek ondorioztatzen naramate Mitxelenaren moldeok ez direla tradiziogabeak eta bere bizkar, antza, *errekai* eta *gaizkintza* besterik ezin utzi daitezkeela.

Halaz ere, gogoan behar da izan LEF-4 lanean gomendatua:

Hots afrikatuekin ongi betetzen den lege hau ez da komeni, ordea, noranahi zabaltzea. Gainerako kasuetan, horrela, hobe hots-aldaketarik gabe jokatzea. (*LEF-4:76*).

Hots-aldakuntzak eta hitz elkartu motak uztartuz, honako ondorioetara irits gaitezke:

Oro har, esan daiteke Mitxelenaren erabilera (lerro nagusienetan bederen), Euskaltzaindiak (1992b) gomendatua dela (50):

Hitz elkartu kopulatiboetan ez dago eskuarki aldakuntzaren arrastorik.

Eguzki-lore mota da, ezpairik gabe, aldakuntzarik ugariak biltzen dituen saila. Areago, mota honetan dira nagusi lehen osagaiaren amaiko hots-aldakuntzak. Beste motetan (*Lotsagabe*, *lo falta* eta Izaera-elkarteetan nagusiki) bigarren osagaiaren (mugakizunaren) hasiera da batipat aldakuntza jasan duena.

a# bukaera dela-eta, esan daiteke Mitxelenaren erabilerak, zabal hartuta, Euskaltzaindiaren gomendioaren gogaide dela,

Ez dut *unibersital-* edo *politikal-* edo antzeko osagai itxuraldaturik aurkitu.

Sasoian aurkitutako mugatzailearen aldakuntza-mota bakarra, *giza*, *euskal*, *erdal*, *itsas* ondorio dituen bide da.

2. Sailletako gertakari azpimarkatzekoak

Hitz elkartu kopulatiboen sailak agerian utziriko gertakaririk aipagarrienak, ene ustez, hauek dira:

(49) Esate baterako, *OEHk* ameskaitzetik amets gaitzera igortzen du, *aurrerapidetik aurrerabidera*, *bihozperatik bihozberara* eta *axolakabe* eta *arnaspide*, *axolagabe* eta *arnasbide* sarrera nagusietan jasotzen ditu.

HLEHk berriz *erregai* hiztegi-sarrera ematen du, baina ez du Mitxelenaren moldea aipatzen. *Lasabideren* barnean *lasapide* jasotzen du. *Ihespide*, *irakaspede* txartzat eman eta *ihesbide*, *irakabidera* igortzen du.

(50) Ik. halaber, Azkarate (1990a:142-157), *LEF-4* (38-42).

Dvandva motan bilduriko konta daitezkeen izen dvandva guztiak pluralean erabili ditu, ohi den bezala (51).

Bi kasutan ez da horrelakorik gertatzen: hitz elkartu osoa partitiboaren marraz jantzia topatu dut batean eta mugagabeaz beste batean, baina hau ere, ez da ohiko bidetik saihesten (*LEF-1:159*):

Hamabi gizon gelditu dira giltzapean: zinegotziak dira, hau da, auzia **maitasun-gorrotorik** gabe erabakitzeko zina egotzi duten gizase-meak (52). (179). (Beltz. nirea).

Ez dago gure arteko **edozein gizon-emakume kaxkarren** bizitza hartu besterik... (171). (Beltz. nirea).

Sail honetako gaiei begiratu zerbait nabarmentzekotan aipatu beharko lirateke sexu desberdineko bikoteak (*neska-mutil, gizon-emakume, atso-agure...*), antonimoak (*poz-nahigabe, zeru-lur, maitasun-gorrot...*) eta, nolazpait esan, semantikoki gertu sumatzen direnek osatuak (*beso-zanko, zentzu-adimen, begi-belarri, jantzi-soineko, neke-oinaze, neke-nahigabe* (53)...) (54).

Bestetik ikus daiteke, izen bizidunak, bizigabeak, arruntak, bereziak (behin), konkretuak eta abstraktuak baliatu dituela zein bere kidearekin elkarketa osatzeko.

Izenondo dvandven saila ere ugari xamarra da. Multzo berezia osatzen dute kolorea adierazten duten izenondoek (benetako izenondo dvandvak, Azkarateren (1990a:167) irizpideari jarraiki) (55).

(51) Oroi LEF batzordearen lanean (*LEF-4:38*) azpimarkatua.

(52) Errepara *zinegotzi* hitzaren osamodu-irakurrerez ematen duen berriari.

(53) Azken hirurok tautologikotzat jo daitezkeela ukatu gabe, uste dut Mitxelenaren erabileran dvandvatzat har daitezkeela. Pluralean aurkitzen dut ene ustearen indargarria.

“Jantzi-soinekoak, etxe-barrenak, Vlad’en musika, dena da eder baino ederragoa”. (154).

“Ez du ongi hartuko malabarista lur berriak, neke-oinazeak eraman beharko ditu pakea erdietsi baino lehen”. (159)

“Ez ote dituzte horrenbesteko neke-nahigabeak etxe-inguruan ikusten?”. (172).

(54) Azkuek (1923-1925:397), Euskaltzaindiak (*EGLU-I(Er.):65-67; LEF-1:161-162*) eta Azkaratek (1990a:170hh), esate baterako, adierazi bezala.

Halaz ere, gauzatxo batean ez nator guztiz bat lan horietan darabilten formulazioarekin. Ene iritziaren eta bat ez etortzearen euskarri Euskaltzaindiko lana hartuko dut, hor ikus baitaiteke besteetan baino argiago azaldu nahi dudana:

“Horrelako hitz elkartuei *kopulatibo* izena eman izan zaie, eta bi izen horrela elkartu ahal izateko beharrezkoa da bi izen horiek edo aurkakoak, antonimoak, izatea (*goi-beheak, atze-aurreak, zeru-lurrak...*) edo kontrakoak ez badira, eremu semantiko berekoak izatea (*ate-leihoak, zuhaitz-loreak, ama-semeak...*)”. *EGLU-I(Er.):66*.

Bai hitzotan, bai alduetan ez ditudan aipaturiko beste ikertzaileenetan ere, atze-oihalean uste berak agintzen delakoa nago: ‘aurkako’, ‘kontrako’ harremana eta eremukide izatea elkarren ukatzaile dira.

Eremuen mundua sakonkien jorratu duen semantika estrukturalak, ordea, ez ditu gauzak honela ikusten. Eremu semantiko (edo lexiko) bereko kideak dira gertu nahiz kontrara sumatzen ditugunak. Harremana mota batekoa nahiz bestekoa izan, *irizpide semantiko berari* (Coseriuren *dimensión delakoari*) begira dira elkargai eta elkarkizun, eta irizpide horixe da, hain justu, eremua definitzeko giltza. (Coseriu (1964, 1968, 1975)).

(55) Bazterrean utzi dut elkartu-izaeraren auzia eta, beste gabe, kolorea adierazten ez dutenak ere multzo berean sartu ditut, *LEF-1* lanean egiten den bezala.

Auziaz, Azkarate (1990a:166-168).

Aditz dvandvak berariaz aipatu beharrekoak direlakoan nago.

Honela dio Azkaratek:

Ekin-eraso, errautsi eta *nai-bear* hor ditugun arren, euskaraz ez ditugu bi aditz elkartzen aditz elkartu kopulatiboa osatzeko. Bi izen elkar daitezke (...) bien esanahia jasotzen duen izen elkartua sortzeko (...) ez, ordea, bi aditzoin edo bi partizipio bi ekintzak jasoko dituen aditz elkartua sortzeko (...) Horrenbestez, nola esplikatzen hiru kasuok? Alde batetik, *ekin-eraso* Enbeitarena eta *nai-bear* Lizardirenak direnik ezin ahaztu, hitz elkarketa bultzatu eta indartu nahirik, mendeetan zehar azaltzen ez ziren hitz elkartu motak sortu zituen garai batekoak, alegia. Hiriart Urrutyren *errautsi* izan daiteke “Izena + atzizkiak” sailekoa, *errauts* izen elkartua gehi -i partizipio ezaugarria. (Azkarate 1990a:168).

Aztergaian hiru adibide besterik ez badira ere (*handi-zabaldu, hautsi-konpondu eta josi-urratu*) aipagarria da berezi edo bitxitzat jotzen den elkarketa-mota honek Mitxelenagan hatza utzia; izan ere hiru diren arren, hirurogeita hamabost orrialdeñotakoak eta autore berarenak dira hirurak.

Koordinaziozkoetan sartu ditut *Garat-Luis Mariano, Claudette Colbert-Mme. de Maintenon, Sacha Guitry-Luis XIVgarrena* bitxiak; nonbait sartu beharraren poderioz eginiko kokatzea, egia esan. Mota honetan kokatuagatik, aukera ez da zantzagabekoa izan, izan ere.

Bi izaki uztarturik osaturiko multzoa da eta bitasun horixe da, hain zuzen ere, tautologietatik apartatzeko bidea ematen duena: *Garat* bat da eta *Luis Mariano* beste bat, bistakoa den bezala. Guztiarekin ere, gizasemeak bi izan arren, fikziozko pertsona bakarra osatzen dute; ezin, hortaz, dvandvetan sartu eta, bakar-tasunak bulkatu nau azkenean, beste toki hoberik ezean, gertuen sumatu uste izan dudana honetan sartzea.

Atribuziozkoen artean ere, apika, bila zekiekeen tokirik, ‘Garat den Luis Mariano’ edo antzeko irakurrera eginez (56). Adibideak gutxi eta berezi xamarak izaki, berariazko sailik osatzeko premia ez dut ikusi.

Ez dut bibliografian honen antzeko adibiderik kausitu ahal izan (57).

Beste sailetara eginez, berriz, honakoak azpimarkatuko nituzke:

Espero zitekeen bezala, *Eguzki-lore* mota da Mitxelenanean ere oparoena. Sailkapenaren atalean adierazi bezala, zatisailak antolatu baditut ere, nire ulermoduaren arabera egin ditut; bestek, jakina, bestela egin zitzakeen eta ditzake.

(56) Beste biak atzekoz aurrera ulertu beharko lirateke, noski.

(57) Osamoduaren arabera hurbilenik dabilkiona Azkaratek (1990:290) zehazten duen “Izen berezia + Izen berezia” mota da; ez da *baina* gabea, ordea.

“Migel Antzorrei, Pello Saikola, Peru Arraizpe, pertsona izenak, zeinetan bigarren osagaiak jaiotetxearen izen berezia adierazi ohi duen”. (Azkarate 1990a:290).

Mitxelenagandikakoak ezin kabi daitezke hemen, ez *LEF-1* (211-216) lanean bereizten direnetan ere.

Nolanahi dela ere, uste dut multzo honetako aztergaiak baduela gogoeta-gairik.

Hona batzuk:

Bigarren osagaia *gai* duten hitz elkartu guztiak ez dira gisa berekoak; bestela esan, guztiak ezin sar daitezke *andregai*ren zaku berean. Mitxelenak darabiltzanei begira, hiru *gai* desberdinez hitzegin beharko litzateke: *andregai* da eredu baten ordezkaria ('oraindik ez den baina *andre* izateko ahalmena duen, horretako bi-dean dagoen emakumezkoa'), *errekai* eredia ('lehengaia' edo adierakoa; aditzoina oinarrian duena) (58), eta *arte-gai* eredia, 'teatroari buruzko gaia' edo uler daitekeena.

Bereizkuntza honetan oin hartuz, uste dut azken mota hau subsumptiveen artean sar daitekeela, behar bada, *kontu*, *lan* eta abarrekin batean.

Ez dut *elkarlan* edo *kontramaisu* modukorik kausitu Erreterriako kritikagi-learengan, ezta exoelkarterik ere (*antisorgailu*, *minigona* eta enparauen eitekorik, alegia...); aztergaien aurkituriko *telebisiok* (180) eta *melodramak* (136) agerian uzten dute mailegutzara edo maileguaren egokitzapenera jotzenago duela Mitxelenak hemen bedere.

Azpimarkatzeko deritzat zein gutxitan darabilen mugatzaile leku-denborazkoa. Gertakari biak gaurko euskarari sumatzen den joera indartsua ez bezalakoak, nik uste.

Halaber da azpimarkatzekoa "izenkia + izena" (zehazkiago esan "-*t(z)e* + izena", *jaiotze-data*...) egiturak aztergaien aztarrenik ez izatea eta, kontraktatik, aldiz, "aditzoina + izena" frankotan erabiltzea.

Alde honetatik, hortaz, Mitxelenaren ixuri hau tradizioari lotzen zaiola esan daiteke (Azkarate-Olarte 1991).

Hitz elkartu sintetikoak ere ez dira gutxi (59), ez mota bakarrekoak.

Sail hau dela-eta, aipatu izan da (*LEF-3:59*, *LEF-4:66*) elkarketa-mota honen egokitasuna auzo hizkuntzetako egiturak euskaratzeko. Zilegi bazait, besterik erantsi gogo dut. Mitxelenaren *hegazti-jate* hartuko dut autu, gaur nonahi antolatzen diren "sardinada" eta antzekoen aurrez aurre ipintzeko. Halakoez baliatu beharrean, ez ote du Mitxelenak ispilu egokiagoa eskaintzen?

Bestetik, ene uste apalez, ez dago behar bezain argi zedarritua hitz elkartu sintetiko soilen eskuineko elementu izateko zein baldintza diren nahitaezko eta ekintza-elkarte sintetiko soilak ditut gogoan batez ere. Egile-elkarte sintetiko soi-

(58) Edo *otoitz-gai*, izena? ala aditz-esapidea? oinarrian duena.

Andregai eruditik gertu egonik, ez dakit bizidun/bizigabe jokoak horretan ikuskizunik ez ote duen.

LEF-4 lanak oinarriaren morfologi izaerari begira, bi multzo besterik ez ditu bereizten: "aditzoina + *gai*" eta *andregai* mota.

(59) Halaz ere, *LEF-3n* Mitxelenaren *Idazlan Hautatuak* bildumari dagokion kodeaz horniturik ikus daitekeen *film-kritikari* (HE27, 307) ez da erreterriarrarena, Altuna paratzai-learena baizik.

lez, *LEF-3* (38-39) lanak adierazia (aditz eratorriaren balizko oinarri izatea, alegia) irizpide hartuz, aztergai honetako *buru-neke* eta *begi-neke* kokatzekoak direla ondoriozta daiteke.

Ez da, ordea, kontua horren argia (ez niretzat behintzat) ekintza-elkarte sintetiko soilak erabakikizun direnean. Izan ere, lan horretan bertan (48-49) izenki atzizkidunak ez diren (baina zero morfemaz kategoria aldatua duten) aditz-jatorrikoen ondoan (*azpi-jan*, *bihotz-ukitu...*) kokatzekoak izan al daitezke nolabaiteko ‘ariketa’ adierazten duen semaren bat duten izenak? (60) (*LEF-3:49*)ko *ganadutrafiko* edo *muxar-eize* gisa honetan arrazoitu beharko liratekeela ematen du.

Honela ulertu dudalako sartu dut aztergaiko *bihotz-mugida* (61) sintetiko horien artean.

Eratorbidearen eltzean burduntzalia sartzeara bada ere, uste dut egoki dela azpimarkatzea *atorra dotoredun* sintetiko errokarria “IS + *dun*” egiturako bakarra dela, beste guztietan *-ko* da erabiliriko atzizkia; sail honen buruan aldaturiko adibideak lekuko.

Etsi, *txartu*, *berritu* eta *aldatu* aditzez osaturiko benetako aditz elkartuak dira Mitxelenak usatuak.

Egun maizkara erabiltzen den prozedura bat, behin besterik ez dut topatu: lehen osagaia leku-denborazko izena duen aditz elkartu bakarra *goraipatu* da.

Bi osagai baino gehiagoko elkartuei begiratu eginez, ikus daiteke kasurik gehienetan, zortzitan, “mugatzailea *eta* mugatzailea-mugakizuna” dela errepikatzen den egitura.

Badira, bestalde, mugatzaile ihartuko bi berrelkarketa (*gizarte auzi*, *eguerdialde*); beste bitan, “[izena + izenondoa] izena” egitura dantzatu du (*arto bero usai*, *axal-eder zale*). Behin, egile hitz elkartu sintetikoa, objektuaren betekizuna duen izen berari dagozkion bi izenki etaz lotuz osatu du (*kale-argitzaile* eta *garbitzaile*).

Leher-etzanda gaizto egin, seguru asko berez berrelkarketan sartzekoa ez bada ere —aditz-esapidearen barne-antolamendua baita tartean—, jasotzekoa iruditu zait.

Era berean, berariak aipatzekoa iruditu zait *eliz-torre gisako garibiltoki* bere egitura luzea, baina gardena, dela medio [*eliz-torre*] *gisako*] [*gari*]biltoki].

Hiru izen elkarren gainean pilaturik dituen berrelkartu bakarra *giza-izaera barren* da.

Uste dut Mitxelenak puntu honetan ispiatzen duen jokamoldea ere, Euskaltzaindiak bere gomendioetan (1992b:28) gidatzen duen ezpalekotzat har daitekeela.

(60) Azalpen-modu lasaiegi eta zedarrigaitz hau besterik ezin orain eman dezaket.

(61) Bigarren osagaiaren morfologi izaera ez da niretzat gardena.

3. Amaia

Halabeharrez anitz puntu utzi behar izan dut uki eta sakontzeke. Halaz ere, uste dut Mitxelenak zinema-kritiketan mamitzen dituen hitz elkartuen isla modukoa aurkeztu dudala, baita hitz-altxorreko atal horren ezaugarriak funtsezkoenak (edo niri, behinik behin hala iruditu zaizkidanak) ere.

Alabaina, bada golkoan gorde dudan zerbait, ene ustez, esatekoa.

Jaso ditudan hitz elkartuen gorabeherei erantsi beharko litzaieke gramatika-kategoriekin jolasean aritzeko (nolazpait esan) Koldo Mitxelenak hartzen duen lizentzia. Sintaxi-kontuetan ez ezik, lexikoarenetan ere ondoreak dituelako ekarri nahi dut hona.

Hitz-elkarketatik at daudenak atzenduz eta barruti honi dagozkionei bakarrik eutsiz, ikusi ahal izan dugu, batetik, aski ohikoak diren gertakariak: *zaledunak* izenondo nahiz izen moduan erabiltzea, urrutirago gabe. Bada besterik, ordea.

Berez, erabilera usuan esan nahi da, izen diren *ezin-eraman* edo *ezinegon*, izenondo moduan darabiltza. Hau ere, ez da, apika, horren harritzekoa.

Harrigarrienak, ene ustez, *mutur-joka* eta *lan gehiegi(a)* (izenak biak) dira. Izan ere, lehena jardun-elkarte sintetikoaren samaldatik atera, adizlagun balioa galarazi eta izen elkartu bilakatua dugu; bigarreanean, berriz, izen elkarturik ez dago izen bilakatuaren azpian, baina Mitxelenak izen moduan darabil, *gehiegi* zenbaitaile zehaztugabea, erabateko izenaren soinekoz jantziz.

Bukatzeko, berriz ere Biltzar honen izpirituari heldu nahi diot eta adierazi ene azterlantxo honek agerian utzi uste duela hitz elkartuen alorrean nabarmenduriko auturik gehienetan errenteriarrak munduratua eta Euskaltzaindiak gerora gomendatua elkarren besotik dabilzala.